

Amikor egy orvos történelmet ír

A nagy emberek (és nagy nemzettek) életének fordulóit vezetőik betegségei kormányozzák. A szerző, a német Ronald D. Gerste történész, de elvégezte az orvosi egyetemet is. (Egyetemista koromban az ilyen tudóst filosz-dögésznek nevezték...) Gerste e két szakma birtokosaként belát a szigorúan bizalmas, titkos háttértörténetekbe. Volt-e szifilisz Kennedy feleségének? Mitterrand hátfájása vajon mire vezethető vissza? (Prosztatarákja volt, ami átterjedt a medencecsontokra.) Miért volt kövér VIII. Henrik? (Vérbajos volt és zabált.) Népek, országok sorsát befolyásolja (vagy fordítja meg) vezetőik titkolt/nyilvános betegsége. Igaz, hogy könyvét Churchill példájával indítja, aki élete során minden egészségpusztító szert bekapott, a whiskytól a láncszivarozáson át az alvatlanságig mindent „kipróbált”, életveszélyes hajókázásai a halál árnyékát vetítették rá, aztán mégis kilencven évig élt. A szerző tehát kontrapunkttal kezd, ami rokonszenves írói gesztus. Egyébként, amit csinál, azt patográfiának – mondjuk: életbetegség-történetírásnak – nevezi. Ügyes.

Az író persze nem is a titkolt betegségek felfedése érdekli. Hanem inkább az, hogy e nagy emberek döntéseit mennyiben befolyásolta a közvélemény előtt eltitkolt betegségek sora. Kennedynak fáj a háta – ezt tudtuk, láttuk, van róla fénykép. De hogy hihetetlen szexuális étvágya milyen gyógyszerfüggőségből ered, azt még ő (a szerző) se tudta

megfejtani. (Nyolc-tízféle gyógyszert evett naponta, de hogy amfetamin marokszám volt köztük, az tuti...) Ugyanakkor viszont Kennedy politikai okosságára – a Disznó-öbölbeli kalandot leszámítva – nem hatott ilyen-olyan betegsége. A kubai válságot – mikor az oroszok rakétákat akartak telepíteni Kubába, és az összeütközés atomháborúval fenyegetett – Kennedy bravúros, csendes hadicsellel és diplomáciával oldotta meg.

Egy gyerekcsászár sorsával kezdi időben összevissza ugráló (rokonszenvesen sorrendbe rakott) elbeszéléseit. A gyerekuralkodó, III. Vilmos, 1888-ban kilencvenkilenc napig volt trónon Németországban. Gégerákja volt, utólag ekképp rekonstruálták fokozatosan elhatalmasodó krákogását, majd elnémulását. Hihetetlenül kegyetlen műtéteken ment keresztül. Az akkori orvostudomány még gyerekcipőben járt, a 19. század közepén jelent meg a műtéti érzéstelenítés, mely aztán számos ellenzője ellenére sikeres lett. De a gyerekcsászáron ez még nem segített. Az ifjú pokolian szenvedett. Vagdosták a gégejét, hangszálait sorra kitépték, egyik sem segített. Orvosai többsége nem hitt a rák diagnózisban. És ha hitt volna? Akkor se lett volna jobb neki, a nyakát összevissza trancsírozták volna, és Németország történetén ez mit se változtatott volna. Pedig itt a betegségmentesség sokat számíthatott volna: a német liberálisok az ő (mit mondjak: gyerekes) reformelképzeléseitől remélték a ka-

tonaállam, a bismarcki uralom leváltását. Hát ez nem jött össze. Utódja II. Vilmos lett, neki köszönhetjük az első világháborút (legalábbis felerészben) meg azt a sötét reakciós örökséget, amit a háborút lezáró békeszerződés robbantott be országában. Mellékesen jegyzi meg a szerző, hogy a 16. és 19. század között a fertőzőes betegségek több embert pusztítottak Európában, mint az ismétlődő háborúk. Itt rovom le tisztelem Semmelweis Ignác előtt, aki a „gyermekágyi láz” (és gyermekhalálozás) ellen felfedezte a fertőtlenítő kézmosást, a hullaboncolás után a szülészetre érkező orvosok számára a vajúdószobába való belépéskor tette kötelezővé. (Halálos ellenfelei lettek, nem csoda, hogy bedilizett, aztán Bécsben az elmekórtani pokolban ápolói – gyógyító szándékkal? – agyonverték. De ez itt nem téma...) Ignác doktor több ezer asszony életét mentette meg.

Mulatságos história a Tudor-ház véres kezű asszonyának, Mária királynőnek epizódja (a *Bloody Mary* itókat róla nevezték el). Mivel egy uralkodóház legfőbb gondja, hogy legyen fiúgyermek utód, Mária mindent elkövetett (férje Fülöp tán impotens volt, de erőlködött), hogy az ország ne maradjon király nélkül. Az isten kegyes, a királynőnek nőni kezdett pocakja, a tejelválasztása is megindult, az udvar örvendezett, de aztán kiderült, hogy ez valami hisztérikus álterhesség, csak a hasa nőtt, ám gyereke nem lett.

Egyébként Mária attól lett „véres kezű”, hogy korábban irtotta a (VIII. Henrik uralma, a pápaságelenes Church of England alapítója alatt) protestánsra hajazó vallásra tért hivatalnokait. Sorban végzett

velük (Tower, felnégyelés, elégetés...). Mindezt csak azért, hogy visszaállítsa Angliában a katolikus hitet. Valószínű, hogy e megszállott gyilkolászás már betegségének tudható be, nem csak a pocakja nőtt szégyenynek, de az idegrendszere is összeomlott. Így aztán a rekatolizálás nem sikerült, Mary királynő agydaganatban elhalálozott. Országos fellélegzés a sírnál. Utódjaként – bonyolult rokonsági keresztágak révén – a féltestvér, Erzsébet került trónra, aki negyvenöt éven át uralkodott, és megteremtette Anglia fénykorát, Shakespeare és Chaucer kultúráját meg sok más országnemesítő intézményt. Zárójelben jegyzem meg, hogy a két királynő uralma csendes polgárháború körülményeit hozta, mely elől a kivándorlók ezrei hajóztak Amerikába: az „alapító atyák” a véreskezűektől való menekülésből rekrutálódtak.

Mondom, a könyv ugrál az időben, hol az ókorban vagyunk, hol a mai Franciaországban, máskor a hitlerájban találjuk magunkat. Most épp Nagy Sándor rejtélyére lapoztam. Makedóniából indult, nyughatatlan fickó volt. Hamar félisten lett, verhetetlen hős és utolérhetetlen hadvezér. Pedig kegyetlen ifjú volt. Perzsiából keletre indult, Görögországot igazta le, de Théba ellenállt. A csodavárost lerombolta, lakosait egy kivétellel kardélre hányta (egy költőnek megkegyelmezett, mert kedvelte az irodalmat. De elpusztította Perszopoliszt, Babilont, Szúzát – a dúlásoknak semmi racionális vagy katonai értelmük nem volt. A fennmaradt papiruszok szerint az ifjú vezér a szokásos részeg tivornyák után adott parancsot e városok felégetésére.

Sokat ivott, itt a betegség, ami után az orvostörténész nyomoz: a sok pia. Felemésztette a hasnyálmirigyt, amit kiegészített a malária és más indiai betegségek ma már felderíthetetlen tömege. Mítoszát ifjú világhódítója teremtette meg: az akkori világot Egyiptomtól Indiáig, az arab félszigettel egyetemben leigázta. Új harcmodorral, zseniális stratégiával és csinos pofikával. Krisztusi korban, harminchárom évesen betegség végzett vele, de legendája mai napig a hadvezérek, diktátorok és ifjú trónkövetelők példaképe. Ja, a betegség nagy úr. Még az is lehet, hogy világhódító szenvedélyét – ma még ismeretlen – belső idegrendszeri elváltozás diktálta.

Kis epizód a könyvben Bach mester megvakítása. A kor híres sarlatánja akarja a zeneszerző rövidlátását korigálni. „Gyógyító” tűszúrásai mérgezést okoznak, a szepszis általános lesz, és Bach, a zene óriása 1750-ben meghal. A Taylor nevű sarlatán vállalat von és megy tovább, következő páciense Händel, annak szemét is szurkálja, ő viszont azonnal belehal. Mi minden maradt e két óriás fejében zeneként, el nem játszott hagyományként, mikor e vadember megölte őket? De így megy a történelem Gerste szerint: Bach után már nem lehetett azt a fajta muzsikát játszani, jött Mozart és a bécsi klasszika, Bachot elfelejtették. Különbön is azokban az időkben csak olyan zenét játszottak, amelyeket az *akkori jelenben* szereztek. A tegnapi műveket nyomban elfelejtették. Bachot is, egészen Mendelssohnig és Hegelig, akik ezt a zeneóriást – 1829-ben, tehát majd száz év után, a *Máté passióval* – újra bevezették a pódiumra. Orvosi téve-

dés (kuruzslás) így vezet – mellék szálon – a művészetek fejlődéséhez.

A betegségek történelmet írnak, mondja a szerző. Ami fájó olvasmány, az Roosevelttel sorsa. Már felnőtt korban (1921-ben) elkapta a gyermekbénulást, e fertőzés után lábai elsorvadtak, állni csak acél lábvédővel és hihetetlen akaraterővel tudott. Pedig akkor már bőven benne volt a demokrata párti politika csinálásában, és Amerika virágzott, a jazzkorszak, a középosztály gazdagodása, elővárosok virágzása – e sikerek közepén New York állam kormányzója lett. De jött a 29-es válság, és az amerikai csoda, úgy látszik, véget ér. De – a történelemben először – Rooseveltet (akarata ellenére: ld. betegség) negyedik ciklusra is megválasztották, épp a legrémesebb időben. A *New Deal*, a máig élő kvázi-szociáldemokrata program emelte ki Amerikát a szoáréból. Igaz e kiemelkedést csak a II. világháború hozta a haditermelés ipari fellendülésébe ágyazva. Akárhogy is, a kilábalást Roosevelt irányította. A japán támadást (pl. Pearl Harbort, a hadüzenet nélküli sanda pusztítást) Amerika túlélte, tönkrement a japán flottát (midway-i csata), jött a normandiai partraszállás Európában (több mint tízezer áldozattal), hogy mi itt, Európában a hitlerajtól megmentve békében élhessünk...).

Roosevelt mindennek egy részét még megérte, de jött a legnehezebb feladvány: a jaltai konferencia (1945. február 4–11.). A lepusztult egészségű elnöknek alaposan betett a több ezer kilométeres hajó- és repülőút, meg a vita a ravasz diktátorral, Sztálinnal. Hát, ez nem jött össze neki, a bajszos keresztülvitte akaratát, birtokon belül volt, így a jaltai

rendszer (Kelet-Európa leigázása) a közelmúltig fennmaradt. Roosevelt tudta, hogy vesztett, feje felett Trumant jelölték utódjának, de nem törődött vele, annyira nem, hogy még az atomtitkot, a Manhattan-tervet meg a bombát se kötötte az alelnök orrára. Jalta után már ezzel se törődött. Beteg volt, halálos beteg.

Utolsó hónapjaiban már semmi sem érdekelte: shakespeare-i tragédia. Amerika legnagyobb, legrokon-szenvesebb, baloldali elnöke, 1945. április 12-én agyvérzésben elhunyt. Ez a történet mint olvasót is kiké-szített, bár ismertem a részleteket, Trumant is, vele meg az atomkorsza-kot (1945. augusztus 6-án, a bombá-val kezdődött, és hozta a hideghábo-rút; ami egyébként máig tart). Hiába tudom, hogy Trumannak igaza volt, hogy az Enola Gayt, a bombát szállí-tó légi erődöt Hiroshima fölé küldte, a zseniális FDR tragikus sorsát a Min-denható igazságtalan döntésének érzem: mi minden lehetett volna, ha csak pár évet kap még... (Hülye kérdés, tudom, de nem bírtam meg-állni, hogy fel ne tegyem.) FDR máig ikonikus óriás, szimbolikus figurája a jóléti társadalom történelmének. Hát, ilyesmit is tud csinálni a beteg-ség a históriával.

Roszzabbra is képes. Gerste végül belemegy a szifilitikus betegség kór-történelmébe, rémes história az is. „A szifilisz túl azon, hogy több mint négy évszázadon keresztül világ-szerte a lakosság széles rétegeiből szedte áldozatait, az európai kultúr-történetet is megdöbentő mérték-

ben befolyásolta. Riasztóan magas a száma azoknak a költőknek, írők-nak és képzőművészeknek, akik szifiliszben szenvedtek – megjegyzem, a mi listánkon ott lenne Ady Endre és Munkácsy Mihály is. A francia kultúra képviselői között feltűnően sok gyanús esetről tudunk. Közé-jük tartozott Charles Baudelaire, Gustave Flaubert, Édouard Manet, Paul Gauguin és Henri de Toulouse-Lautrec. Beethoven ugyancsak...” – nem folytatom. A könyv méltó módon tiszteleg Paul Ehrlich német immunológus és Szahacsiro Hata előtt, akik kifejlesztették 1908-ban a Salversant...”, generációkat meg-mentve e rémes betegségtől. Stefan Zweig memoárjában (*A tegnap vilá-ga. Egy európai emlékezései*, 1941) szinte sírva meséli el baráti köré-nek szörnyű históriáit, a szégyent, a „tisztos polgárok” lenézését, a buj-kálást, a fájdalmat, ami e *malais*-zel járt, merthogy Bécs nemcsak tán-colt... Ez is a betegségek történel-met forgató kegyetlen titkai közé tartozik.

Az olvasót megkímélem attól, hogy oldalakon keresztül olvassa, milyen egészségesnek tűnt Hitler – a hipochondrájával együtt – egész életében. A sors így játszik az embe-ri séggel, amit úgy hívunk, hogy tör-ténelem.

Ronald D. Gerste: Történelmet író betegsé-gek. Fordította: Győri László. Corvina Ki-adó, 255 oldal, 4490 forint.

Akiből zsidó lett

„[...] középiskolás koromban ki akartam lépni az otthon, a szüleim latin és magyar történész világából, ez okból jöttem Pestre, választottam az orientalisztikát, a Közel-Kelet legrégebbi régiségét, a héber nyelv elvitt a judaisztikához, a magyarországi zsidó történelemhez [...]” – mondja a 84 éves Komoróczy Géza orientalista, történész, egyetemi tanár a 650 oldalas életútinterjúját közreadó kötet záró megjegyzéseiben. Valamivel korábban így foglalja össze zsidó tárgyú munkái egy részének szándékát: „[...] a magyar zsidóknak / zsidó magyaroknak / magyarországi zsidóknak szerettem volna megmutatni, hogy a világ más országaiban élő zsidó nép részei [...]. A magyaroknak pedig azt, hogy az ország történetének van jelentős zsidó szála, a nemzeti történelem kivághatatlan része ez is.” Itt indokolt megjegyezni: az utóbbi idézet első mondatában szerepel ugyan a zsidó identitás három változata, de a következő mondatban a magyarokról, mint az előbbiektől eltérő entitásról esik szó. Az interjúkötet egészéből kitűnik, Komoróczy és az őt kérdező Hargittai István elutasítja az ilyen szembeállítást. Alkalmi pontatlanságról van tehát szó, amit jelez például, hogy mindketten elítélően említik Antall József 1990. júliusi, a Wesselényi utcai gettóemlékmű avatásán elmondott beszédét, a szoft antiszemitizmus-ellenesség meglehetősen szokványos fordulata: „Mi az önök mártírjaira éppúgy emlékezünk, mintha sajátjaink lennének.”

Komoróczy a tőle más ügyekben is idézhető élességgel állapítja meg, a magyar társadalmat és a „zsidókat” a mi és ők ellentétpárba helyező mondat a magyar gondolkodásnak az a változata, „amely akkor sem venné be a zsidóellenesség elutasítását, ha a miniszterelnök egyenes szóval ajánlaná (de mint Antaltól Orbánig látjuk: nem teszi).”

Komoróczy számára a zsidóság nem egyszerűen tudományos életművének meghatározó témája, a hebraisztikának, a judaisztikának a magyarországi zsidóság történetének „tárgya”, hanem identitásának is meghatározó eleme. Mindenkinek annyi arculata van, ahány csoport-hoz tartozik, ezeknek az identitásoknak szervesen kell illeszkedniük egymáshoz – írja. „Ebben az értelemben vagyok magyar, zsidó, értelmiségi (tanár, kutató).” Politikai tekintetben nyugatosnak, klasszikus értelemben liberálisnak mondja magát, aki elutasítja a magyar nemzet etnicista felfogását, az így konstruált nemzetnek nem tud tagja lenni, „de azt, hogy magyar vagyok, nem adom” – jelenti ki. Testileg nem zsidó – olvashatjuk vallomását –, ha tesszik, keresztény, mert megkeresztelték, de abban az értelemben, ahogy ma használják, etnikai, kirekesztő fogalomként, „[...] biztosan nem tudok keresztény lenni, egyszerűen csak nem zsidó vagyok. [...] Beállítottságomban, gondolkodásomban, szellemi elkötelezettségemben ellenben zsidó vagyok” – mondja. Máshol arról beszél, metafizikai értelemben

kamaszkora óta nem vallásos, de a „zsidó vallásos élet lényege, szekuláris nézőpontból, a személyes felelősség, ebben a tekintetben nyugodtan vállalom, hogy zsidó vagyok”. Ha viszont egyetlen dologgal kellene felelnie az önmeghatározást firtató kérdésre, azt mondaná: a tudományos kutatás, az egyetem, ez az identitása, rokoni és baráti körben is.

Tematikáját tekintve az interjúkötet a fentebbieknek megfelelően dominánsan Komoróczy tudományos, oktatói, publikációs tevékenységéről, ennek intézményi és személyi környezetéről szól, valamint az ezzel csak részben azonos, bármilyen értelemben értelmezett, zsidóságot érintő kérdésekről. Ugyanakkor az interjúalany élete egyes mozzanataira kitérve vagy más apropóból jócskán esik szó egyebekről is. Komoróczy érzékelhetően örömmel beszél tudományterületének részleteiről, az ókori Kelet fennmaradt szövegeinek megfejtéséről, közzétételéről, különböző országokban élő kollégáival kialakult személyes kapcsolatairól. Az interjú ezen részei természetes elemei a memoárnak, fontosak tudománytörténeti szempontból, de feltehetően kevésbé izgalmasak a laikus olvasó számára, sőt bizonyos részek nem is feltétlenül követhetők, hiszen a szakmai elkötelezettség lendülete sokszor bennfentessé teszi a mondanivalót. Viszont a szélesebb közönség számára is érdekes lehet annak megismerése, hogyan működik, működött a tudomány, kezdve ott, hogy mennyi a véletlen szerepe a szakterületen belüli téma-választásnak, egészen odáig, hogy az oktatáspolitikát, a Tudományos Akadémia mennyiben tekinti fontosnak, vagy éppen nem fontosnak, egy tu-

dományos terület támogatását, például az állami egyetemi képzés, kutatás feladatának a judaisztikát, a hebraisztikát, a héber nyelvvel való tudományos foglalkozást, vagy véli úgy, az ilyesmi a zsidó felsőoktatás, a Rabbiképző reszortja.

Az ókori Kelet iránt érdeklődőknél szélesebb közönség számára is érdekes, amikor Komoróczy felidézi, hogy pályája első szakaszában, a sumerekkel foglalkozva, ismeretterjesztő írással szállt szembe az akkor szélsőségesnek tartott, tudományos mércével amatőr sumer–magyar rokonságot képviselő nézetekkel. Nem hitte volna – olvashatjuk most –, hogy „ezek az elmélet látszatú örültségek napjainkra szinte vallás rangjára emelkednek, bekerülnek a tankönyvekbe, az oktatásért és kultúráért felelős miniszter képviseli és intézményesen támogatja” az ilyesmit. Szintén túlmutat a szűkebben vett szakterületén, amit Komoróczy a társadalmi formációkról mond. Soha nem volt marxista, és ismeretei alapján, miközben természetesen nyilvánvaló, hogy az ókori társadalmak jelentős részében voltak rabszolgák, nem látta használhatónak a „rabszolgatartó társadalom” meghatározást. A formációelméletet a keresztény üdvtörténet szekuláris változatának nevezi, mert úgy látja, a történelemnek a problémamegoldás a mozgatója, nem az osztályharc. Tókei Ferenc nézetét az ázsiai termelési módról a merev marxi formációelmélet fellazításának tekintette – mondja –, de tárgyi ismeretei alapján ezt is megalapozatlannak tartotta. Az ókori Mezopotámia általa ismert ékírásos forrásai alapján nem látta bizonyíthatónak Polányi Károly nézetét sem a piac nélküli

kereskedelemről, de közben a szerzőt tisztelettel, elismeréssel említi.

Aki semmit nem tud Komoróczyról, néhány, a könyvben is tárgyalt életrajzi tényt nehezen tudna összehangolni nemcsak a jelzett identitással, de a könyv védőborítójáról rá néző portréval, a leginkább ortodox rabbit idéző Komoróczy-arcképpel sem. Zsidós szakálláról is beszél az interjúban. Kitűnik, már 1956-ban, az Eötvös Kollégiumban is szakállas volt, ami november 4. után tiltakozásnak számított. Sémi-zsidó megbélyegzést kapott társaitól, feltehetően akkor még csak ókori keleti érdeklődése alapján. Arcdísze 1968-tól, iraki útjával vált véglegessé, ő asszír stílusúnak nevezi, majd azt is mondja: „A zsidó szakáll, mint ismertetőjegy velem maradt [...]” Ézsaiást idézi, Jesaijaként írva a nevet: levágása megszégyenítés.

A családnév y-os változata eleve utal a nemesi származásra, elszegényedettek voltak a felmenők. Nagypapa az első világháború után Erdélyből települt át Magyarországra, apja volt a családban az első, aki egyetemet végzett, ő is, mint fia, Eötvös-kollégista volt, levéltáros lett, a Felvidék visszacsatolásakor Kassára nevezték ki vármegyei főlevéltárosnak. Komoróczy is ott kezdte az elemi iskolát. Apja hadifogságba került, de a családot, a kisgyerekeket és édesanyjukat 1945-ben kitelepítették, egyszerűen áttették a magyar határon. Mire legyenek irredenta? – teszi fel a kérdést, máshol kimondva is elutasítja a sérelmi, ahogy nevezi, „rejtett revíziós” politikát. Publikációit említve tér ki több helyen is nemzetfelfogására, az ő kifejezésével „a nemzeti hagyományokba, a nemzeti nagylét hamis mítoszába” bezárkózás számá-

ra elfogadhatatlan következményeire, a dualizmus kori függetlenségi párti örökségből származó antiszemitizmus forrásaira. A nemzet – mondja – számára polgári fogalom, nem faji, etnicista, a nemzet tagja az, aki itt él, és vállalja a szolidaritásközösséget.

A kérdező egy helyen merészen megfontoltnak nevezi interjúalanyát, de ezt árnyalja, amit könyv címe jelez (*Jeremiás nyomában*). Kitűnik, Komoróczy prófétai példaképe Jeremiás, aki erkölcsi eszményei felől bírálta a politikát, ha falat látott, nekiment. Talán lehetett volna ilyen – mondja –, de a történeti kutatásokból nem akart kilépni, 56-ban megfogadta, hogy minden politikai ambícióját az ókori történelemben éli ki. Ugyanakkor a hetvenes évek vége felé már úgy látta, nem lehet megkerülni a politikát. Másként gondolkodónak tekintette magát, politikai cselekvés nélkül, véleményét áthalásos szakmai írásokban képviselte.

Komoróczy karaktere, az ezt bemutató direkt közléseken túl, több más tárgyú megnyilvánulásából is kibontható. Fel-fel tűnik az egyébként magabiztos és tudományos teljesítményére büszke ember önreflexiója. Beszél arról, hogy jellemzően túlírja munkáit; angol kiejtéséről valaki azt mondta: angol nyelvű megszólalása úgy hangzott, mintha magyarul beszélt volna; csak már amikor először tanított Amerikában, szembesült azazal, hogy az ókori neveket ott angolosan ejtik ki. Elmondja, az egyik legtalálhatóbb jellemzést egyik tanára adta róla, aki lebeszélte arról, hogy orvosnak tanuljon, mondván: nem lenne jó orvos, mert nem a betegek érdekelnék, hanem a betegség. Beszámol arról, hogy a szokásokat félresöpörve, felkérés nélkül is felszólalt kon-

ferencián, ahogy írja, egyes helyekről kiviselkedte magát. Tudja, hogy sokaknak nem tetszik majd, amikor tanáraitól, kollégáitól, másoktól nem csak jót mond e kötetben. Szóba kerül, hogy nem volt hajlandó nagydoktori címre pályázni, mert saját szabályai szerint ezt értelmetlennek látja. Érdekes vonásait jelzi, amit a magyar helyesírással kapcsolatban képvisel. Elmondja, a cikkeiben azért ragaszkodik a holokauszt angol írásmódjához (Holocaust), mert az írásképfenntartja a kapcsolatot az ilyen című 1978-as, messze nem hibátlan, de nagy hatású amerikai filmsorozat és a szó mára általánossá vált jelentése között. Az olvasó természetesen egy idő után rájön, hogy az életút-interjúban nem véletlen bizonyos szavak, mint az Iraq, a theologus, katolikus sajátos írása. Egy helyen

egyéni nevet helyesírását, más-
hol pedig kifejti: a helyesírás nem törvény, legfeljebb konvenció, vannak helyesírási rögzítései, amelyek időnként változnak is. Büszkén említi, volt már olyan eset, amikor könyvében jelezték, a helyesírás a szerző felfogását tükrözi.

A kötet kérdezője, Hargittai István akadémikus tudománytörténész. Más tudósokkal készített interjúi korábban hat kötetben jelentek meg. A mostani könyv az ő ötlete volt. Eleinte hagyományosnak nevezhető technikával dolgoztak, de a járvány miatti bezárkózás után e-mailben folytatták a munkát, amit ez év január 15-én zártak le.

Hargittai István: Jeremiás nyomában. Beszélgetések **Komoróczy Gézával.** Budapest, 2021, Magvető. 726 oldal, 5999 forint.

Kőríz Imre

Farkasfogvetemény

A talányos című *Herscht 07769* Krasznahorkai László ötödik nagy lélegzetű fikciós prózai munkája – ezzel a kissé körmönfont megfogalmazással igyekszem jelezni a „regény” műfaji besorolás problematikus helyzetét, általában és az író életművében is. A világhír már régen elvezető, nagy ívű pálya legújabb állomásához érkezve érdemes áttekinteni az eddigi út főbb pontjait. Az író huszonkilenc éves korában, 1985-ben megjelent *Sátántangó*t egy elbeszéléskötet után (*Kegyelmi viszonyok*, 1986) viszonylag hamar, 1989-ben követte *Az ellenállás me-*

lankóliája, míg a harmadik regényre, a rövid *Megjött Ézsaiás* című írással 1998-ban mintegy bejelentett *Háború és háborúra* már 1999-ig, tíz évet kellett várni, a negyedik pedig, az ötszáz oldalas *Báró Wenckheim hazatér* további tizenhét év után, 2016-ban jelent meg.

A két utóbbi regényt megelőző időszakban Krasznahorkai inkább elbeszéléseket írt, illetve az első olyan könyve, *Az urgai fogoly* (1992) után, amely Mongóliában és Kínában játszódott, a kétezres években ugyancsak elbeszélésekkel – *Északról hegy, Délről tó, Nyugatról utak*,

Keletről folyó (2003), *Seiobo járt odalent* (2008), illetve a *Rombolás és bánat az Ég alatt* (2004) esetében riportázzsal tért vissza a távol-keleti témákhoz. *Az utolsó farkas* című, 2009-ben megjelent elbeszélést, amely a keleti könyvek után új pályaszakasz nyitányának is tekinthető, már csak a *Herscht 07769*-cel való motivikus összefüggései miatt is érdemes kiemelni.

Az író a Wenckheim-regény megjelenése előtt az általa adott esszé-izmtikus interjúkat gyűjtötte egybe, utána pedig egy kisebb lélegzetű regényt jelentetett meg (*Aprómunka egy palotáért*) – a kisregény Krasznahorkai mondatépítményei olvastán alighanem használhatatlan kategória –, illetve valamivel korábban, már ugyancsak 2018-ban ez utóbbi könyv nagyon szép kivitelű, remek képekkel illusztrált, dokumentatív előtanulmány-kötetét adta ki *A Manhattan-terv* címmel. Ezenkívül vannak olyan elmélyült intermediális kísérletei is, mint a Max Neumann festőművésszel együttműködve készített, rendkívül feszült atmoszférájú, expresszív, *ÁllatVanBent* című kötet, illetve a hasonló mértékben, bár másképpen intenzív hatású *Mindig Homérosznak*, amelyben a menekülő főhőst Neumann festményei mellett QR-kódok révén Miklós Szilveszter elképesztő dobszólóival („érhangjai”-val) kísérheti az olvasó, vagy inkább vehet részt maga is a menekülésében.

Az új könyv tehát az ötödik nagy regény, amelynél mindössze az öt évvel korábbi *Báró Wenckheim hazatér* a hosszabb. Ezzel az előző, Magyarországon játszódó regényével Krasznahorkai akkor, huszonöt év után, mintegy hazatért, hogy most

ismét elhagyja az országot, az új könyv cselekményét Németországba helyezve. Kana a neve a városnak, ahol a könyv története játszódik, de a helyszín ettől egyáltalán nem nevezhető fiktívnek: a porcelángyártól, a Saale folyón át a Sankt Margarethenkirchéig és a címbe emelt irányítószámig minden vonása a Kelet-Németország déli részén, Tübingiában elhelyezkedő Kahla városát idézi.

A főhős a másik címszereplő, Herscht, akinek teljes neve a könyv alcímében – „Florian Herscht Bachregénye” – olvasható. Az emberfeletti erejéhez képest szerény értelmi képességekkel rendelkező karakter bizonyos tekintetben olyan, mintha a Don Quijote-i Wenckheim báró Sancho Panzája lenne, bár a való életben szinte semmivel sem igazodik el jobban nála, míg az egyéniségének fontos elemét jelentő megszállottság révén olyan korábbi Krasznahorkai-hősökkel is rokon, mint a *Háború és háború* Korim Györgye.

A könyv belső címlapján a cím és az alcím alatt még egy műfaj-meghatározás is szerepel: „Elbeszélés”, ami nehezen értelmezhető, hiszen a könyv négyszáz oldalas, az „elbeszélés” viszont kispikái műfajt jelöl. A helyzetet árnyalja, hogy a német kiadás borítóján nagy betűkkel ez szerepel: „Roman”, azaz regény.

A mű nyelvi spektruma egyébként érdekesen irizál a magyar és a német között: az egyik szereplőt a szöveg „a Vertreter”-ként emlegeti, egy másikat pedig így jelöl: „a Revierförster”. Ezek nem tulajdonnevek: az egyik szó a főhős lakását magába foglaló – többnyire ugyancsak németül, „Hochhaus”-ként emlegetett – ház „közös képviselő”-

jét vagy gondnokát jelenti, a másik pedig a város körüli területek „főerdész”-ét. Ugyanilyen feltűnő, hogy a könyvben egyes német tartományok a német nevükön szerepelnek, például Szászország „Sachsen”, Bajorország „Bayern” formában. (Ehhez képest Lipcse és Drezda: Lipcse és Drezda.) Ugyanennek az elidegenítő stratégiának a része lehet az is, hogy a magánhangzóra végződő német tulajdonneveket a szöveg a magyar helyesírás szabályaitól következetesen eltérve toldalékolja, például így: „Jena-ba”. A különös megoldás egyik kirívó esete az erdélyi származású, feltehetőleg magyar vonatkozásokkal rendelkező szereplőhöz kötődik, akinek a toldalékkal ellátott nevét ugyancsak így írja a szöveg: Ilona-hoz. Nem lettem volna a német fordító helyében, amikor a szövegnek ezeket a furcsa oszcillálásait kellett érzékeltetnie.

Más esetben viszont könnyebb helyzetben lehetett a fordító, mint a magyar olvasó. Krasznahorkaira már pályája elejétől jellemzőek a hosszú bekezdések, illetve mondatok: terjedelmük ellenére ezek mindig rendkívül teherbíróak és világosak, ami a névmások, kötő- és utalószavak használatának kidolgozott művészi stratégiája nélkül nem volna lehetséges. A szöveg azonban helyenként így is megszenvedti a nyelvtani nemek hiányát, mert ami a németben vagy az angolban az *er/sie* vagy *he/she* alternatíva miatt rögtön világos, ott a magyar kénytelen például az *ő*/ az *kissé* steril hatású megkülönböztetésére hagyatkozni.

Az új könyv nem csupán egyetlen mondat, hanem egyetlen bekezdés is. Vannak címszerűen kiemelt elemek a szövegben, ezek azonban

legfeljebb szövegekői belcímek lehetnének, mert nem kezdődik velük új oldal. Radnóti Sándor alighanem téved, amikor újabb, feltűnően rövid (a végéig csak kettőt kell lefelé szkrollozni), de szokás szerint alapos kritikáinak egyikében, a *Revizoron* ezeket „fejezetcímek”-nek nevezi. Ezek a néhány szavas kiemelések valóban csupán vizuálisan törnek meg a folyamatos szöveg egynemű oldalképeit, mert az aktuális tagmondatba nem számítanak bele, a szöveg átugorja őket, mintha mondjuk csak lapszéli jegyzetek lennének. És nem is az utánuk következő szövegrészek címeiként működnek, hanem az előző részekből vannak kiemelve: ez az oka, hogy a könyv elején nincs is ilyen „cím”. Az elsővel – „a semmiben a semmiből” – a tizenegyedik oldalon találkozunk, és ez nem más, mint egy fél oldallal feljebb olvasható szókapcsolat kiemelt megismétlése. Az olvasó tehát itt könnyen felismerheti a nagybetűs kiemelés szövegbeli eredetijét: a könyv mintegy használati utasítást ad magához. Erre azért is szükség van, mert ez az azonosítás később nem ilyen egyszerű, a „*Falsche Welt, dir traue ich nicht*” kiemelt idézetet például tizenöt oldal választja el attól a helytől, ahol a szövegben eredetileg feltűnt.

Mire jó ez? Alighanem figyelmesebb olvasásra készített. A háttérben sejtethető alkotáslélektani szempontokon túl voltaképp a könyv oldalait képező, bekezdésektől nem tagolt szövegtéglalapok is ezt a célt szolgálják: az olvasónak figyelmesen kell olvasnia, hiszen ha elkalandozik, nem egykönnyen tudja felvenni a fonalat. És van még egy hatása ennek az antik eposzok hexameterfolyamaira emlékeztető tagolatlanságnak: amikor

valami előre nem látható dolog törté-
nik – eltűnés, gyilkosság, merénylet
–, az mindig rendkívül váratlan eb-
ben az egynemű tipográfiai közegben,
és sokkal nagyobb az ereje, mintha
mondjuk külön bekezdés, hovatovább
fejezet kezdődne a fordulattal.

Miről szól a könyv? A nevelő-
otthonban felnőtt, nagy erejű, bé-
ketűrő és eleinte igencsak tompa
agyúnak tűnő Florian Herscht egy
mikrovállalkozás egyetlen munka-
társa: a kis cég Bossznak nevezett
tulajdonosával együtt tisztítják meg
a graffitiktól a környék épületeit. A
Bossz neonáci szervezete merényle-
tekre készül, fegyvereket halmoznak
fel, de mindenekelőtt Bachot játsza-
nak, műkedvelő szimfonikus zene-
karba tömörülve, nem túl jól. Fon-
tos szerepet játszik a könyvben egy
Köhler nevű fizikatanár is, aki mete-
orológiai állomásának működtetési-
sébe bevonja Herschtet, miközben az
anyagról és az antianyagról előadott
nézeteivel teljesen megbabonázza.
Florian Herscht ezért kezdi levelek-
kel bombázni Angela Merkelt: hogy
intézkedjen a világot fenyegető fizi-
kai megsemmisülés, a gyakorlatilag
a Nagy Bumm óta tartó apokaliszisz
tudatosításában. (A feladóhoz csak
a családnevét és az irányítószámot
írja – a válasznak szerinte úgyis
meg kellene találnia –: ez maga a
könyv címe.) Herscht életét tehát e
négy tényező határozza meg: a mun-
ka, Bach, a kancellár asszony és a
neonáci sejt mindennapi, nem túlsá-
gosan izgalmas, nem különösebben
veszélyes vagy közvetlen társadalmi
fenyegetést jelentő élete.

A könyv első negyedének kényel-
mes környezetrajzában az egyetlen
esemény bizonyos titokzatos falfir-
kák feltűnése: egyes Bachhoz köthe-

tő épületeken farkasfej jelenik meg,
a WIR felirattal. A Bossz valamilyen
homályos okból ezt (a szemében a
németséget megtestesítő Bach em-
lékhelyeinek meggyalázását – de
hát éppen farkasfejekkel?) szélső-
baloldali dolognak értelmezi, és a
többi náccival próbálja megfigyelni
a lehetséges helyszíneket, de nem
jutnak semmire. Az első igazi for-
dulatot Köhler eltűnése jelenti, de
a cselekményt a könyv közepén egy
banális fordulat indítja be igazán:
egy dél-amerikai pár elleni merény-
let, amelynek motivációja eredetileg
nem is a rasszizmus, hanem az, hogy
a férfi megvédi a feleségét, amikor
az egyik magáról megfeledkezett
neonáci meg akarja erőszakolni. A
városka körül farkasok is feltűnnek
– az ezzel egyébként össze nem füg-
gő graffitikkal együtt ez már látvá-
nyos motívum –, ezek közül kettő a
regény emlékezetesen artisztikus
befejezésében is megjelenik. A cse-
lekmény tehát a merénylettel gyor-
sul fel, de igazi fordulatot az jelent,
amikor Herscht felismeri, hogy a
„brazilok” által vezetett benzinkút
felrobbanása nem baleset volt, és
emiatt főnöke, a Bossz, illetve a ná-
cik ellen fordul, és egyiket a másik
után öli meg.

A rendőrség tanácstalan, ami kis-
sé életszerűtlen a majdnem mindvé-
gig a valóságosság igényével fellépő
könyvben. Ugyanígy nehezen érthe-
tő, amikor a Bossz alibit akar magá-
nak biztosítani az együgyű Herscht
révén, miért egy olyan telefont ad
neki, amelynek memóriájában ott
van a merénylet elkövetésének fel-
vétele. A regény második felére a
Merkel-levelek, illetve a mögöttük
álló apokaliptikus egzaltáció is hát-
térbe szorul, igaz, átadja a helyét a

nácivadászat nem kevésbé intenzív feszültségének. Igazán talán csak egy mozzanat lóg ki a könyv világából: egy rétisas odaszokik az elvadult Herscht mellé, és amikor őt veszély fenyegeti, le-lecsap a magát parókával álcázó, félszemű neonáci nőre. A nő az egyik ilyen támadás során egyszer úgy védekezett, hogy „nyújtott kézzel megpróbálta elkapni a nyakát” – mármint a sasét –, ami a sas egyébként is valószerűtlen cselekményszálán belül már-már a komolytalanságig valószerűtlen.

A valósághoz való ambivalens viszony érzésem szerint a könyv egyik fő problémája. Egyes pontokon a szöveg reális, de kétdimenziós marad: ilyen egyes mellékszereplők rajza vagy például az a néhány elég funkciótlannak tűnő – mert környezetrajznak csenevész – oldal, amely egy krizantémfesztivál tervezetéről szól. Ilyen a rendőrök érthetetlen tehetetlenkedése: a város nagy erejű bolondja mégiscsak eltűnik a nációk sérelmére pusztá kézzel vagy legfeljebb széklábbal elkövetett gyilkosságokkal egy időben. (Nyilván ezért van szükség arra, hogy – szinte csak futólag – a könyv egy másik szereplőjéről is megtudjuk, hogy erős, ha nem is herschti nagyságrendben; és ő ráadásul zsidó is...) A könyv befejezése semmivel sem kevésbé életszerű, mint a rétisasos jelenet, de ebből az utolsó, erősen költői – és amennyire a maga bizarrsága ezt egyáltalán lehetővé teszi, az elbeszélés során elő is készített – jelenetből nagy költői erő árad, ezért az olvasónak aligha jut eszébe a valószerűség számonkérni rajta.

Mindettől független, de az olvasónak néha kedvét szegő benyomás, hogy a logikai-szerkezeti nagyvona-

lúságok mellett a regény nyelvében is vannak egyenetlenségek. Ilyen például a következő megfogalmazás: „a rendőrökkel nagyjából egy időben kanyarodtak be a Bach-Malomhoz, a Bachok első telephelyéhez, amint még a kocsiban a Bossz Floriannak nevezte.” A „nevezni” ige mellett a „-nak/-nek” rag le van foglalva annak kifejezésére, hogy valaki *minek* nevez valamit: azt, hogy ki az, *akinek* így nevezik azt a valamit, talán máshogyan kellene jelezni. Furcsa azt olvasni egy emberről, hogy „Kana kissé távolabbi szomszédságában élt”, hogy valaki a fürtös paradicsomot „hosszan ízlelgette a szájában” (hol máshol ízlelgethette volna?), vagy hogy „Ringer asszonyt erős fából faragták”, hiszen az állandósult szókapcsolat ilyenkor „kemény fát” emleget, és ha ez esetleg közhelyszerűen hatna egy irodalmi szövegben, az egyik elem lecserélése még nem orvosolja a problémát. Ugyanígy nehezen érthető, hogy valaki miért „oda se ránt”, ahelyett, hogy rá se rántana: az ilyen kifejezésekben nem cserélhetők tetszés szerint az egyes tagok. Furcsán hangzik, hogy valaki „soha se hagyta abba, egy napra se, hogy frissítse az oldalát”, mert az abbahagyás véglegességet feltételez. Az egész regény, mint már volt szó róla, egyetlen mondat, amelynek szintaxisa mindvégig világos. Éppen ezért furcsa a következő rész, amely egy árucikk félretételéről szól: „beugorhatsz érte bármikor, kacsintott rá az, ami általában pénteken történhetett”. Itt az „az”, ellentétben a megszokott használattal, nem az utána következő „ami”-re utal, hanem nyilván az előző tagmondatban már egy másik szereplője által lefoglalt „ő” helyett áll, ami megakaszt-

ja az olvasást. Persze a megakadás, kizökkenés is vezethet esztétikai élményhez, de itt nyilván nem erről van szó. Ezek mindenesetre apró pontatlanságok, amelyekből alig van több, mint egy tucat, de annál inkább igaznak tűnik, hogy kicsit gondosabb szerkesztői munkával könnyű lett volna megóvni tőlük a szöveget.

A német kiadó honlapján Ingo Schulze – „nem irigykedve, hanem a megajándékozottak hálijával” – azt írja, hogy Krasznahorkai „a mai német regényt” írta meg. Ahogy korábban volt is róla szó, Magyarországgal összefüggésbe hozható mozzanatok valóban csak szórványosan szerepelnek a szövegben, a nemzetközi neonácizmus magyar vetületeit leszámítva olyan vonatkozások tűnnek fel benne, mint egy-két magyar keresztnév, egy szilvapálinkás üveg vagy egy citera. Ettől persze senki sem gondolhatja, hogy azoknak a

metafizikai, ökológiai, társadalmi és lélektani problémáknak az érvénye, amelyeket a regény felvet, csak Németországra korlátozódna. A *Herscht 07769* ugyanakkor odaállítható Kun Árpád *Boldog Észak* című könyve mellé: mindkét könyv egy magyar író jelenben játszódó regénye, amelynek azonban lényegében nincsenek adatszerű magyar vonatkozásai. Népesebb kultúrákban természetes, ha egy kortárs idejű regény cselekménye teljes egészében idegenben bonyolódik, a magyar, különösen az újabb magyar irodalomban ez megbecsülésre méltó ritkaság, Krasznahorkai László komor társadalomkritikától áthatott, legjobb oldalain költőien kifejező könyvét már csak ezért is különleges hely illeti meg.

Krasznahorkai László: *Herscht 07769.* Florian Herscht Bach-regénye. Budapest, 2021, Magvető. 434 oldal, 5990 forint.

Stuber Andrea

Lábbal szavazni a színházra

A mindenes néző gyakorlatának része a mászkálós színház. Em-lékszem például bő harminc évvel ezelőtről egy *Ahogy tetszikre*, amelyet kastélyparkban játszottak a szolnoki színészek Fodor Tamás rendezésében, s a közönség ment, mendegélt utánuk a változó helyszínekre. Vagy ott volt 2008-ban a Bodó Viktor rendezte vándorlás *Szentivánéji álom* előbb Nyíregyháza-Sóstón, egy kiérdemesült anya- és csecsemőotthonban,

majd egy másik szériában a zsám-béki rakétabázis üresen tátongó silói között. A Krétakör Színház A *Nibelung-lakópark* előadással a Budavári Sziklakórházon vezetett végig, a Stúdió K *Peer Gyntje* a kőbányai pincerendszeren. A temesvári színház egyszemélyes Mady-Baby produkcióját buszon közlekedve néztük végig Borbély B. Emília-tól. Házon belül is akadnak olykor több helyszínes bemutatók. A néhai Színház- és Filmművészeti Egye-

tem épületeit és udvarait jó pár előadás keretében végigbókláztam, egyebek közt Zsótér Sándor *Lear királya* és Gorkij *Anyja* című művének színpadi verziója nyomában. A fővárost járó színházra is akadt igen sikeres példa; a STEREO Akt buszos előadása 2013-ban, a *Pro-menád*.

Amit 2021 tavaszán az East End nevű társulás *Idővonal* címmel sétaszínházként kitalált Pest utcáira, azt a járványhelyzet ihlette, és koronavírus-konformnak készült: olyan nézőkkel számolva, akik nincsenek sokan. Nyolc, maximum tíz jegyet adtak el egy csoportnak, hogy a résztvevők maszkban, fejükön fülhallgatóval, egymástól távolságot tartva gyalogolják végig az előadást. (Egy estén három csapat vág neki az útnak félórás különbséggel elindítva.) A cél az, hogy színházi stilizáció segítségével ránézzünk a város megváltozott helyszíneire, avagy megváltozott önmagunkra egy zárkózott év után.

Az East Endet két fiatal hozta létre: Gardenö Klaudia bábrendező-hallgató és Komán Attila dramaturgnövendék. Az egyikük a Felvidéken nőtt fel, másikuk Erdélyben, mindketten szereztek személyes tapasztalatokat a világban, különböző fajta színházakban. A Vas utcai tanintézményben találkoztak és váltak alkotótársakká. Mögöttük volt már néhány projekt – például Zoom-bemutató karantén idején –, amikor létrehozták ezt a nyílt színi performance-t, amelyet a Trafó karolt fel és juttatott el a premierig.

A Falk Miksa utca elején, a Columbo-szobornál találkoztunk. Akik ismerték és meg is ismerték egymást elfedett arccal, összeölel-

keztek. Hatalmas ölelésdeficit halmozódott fel az elmúlt esztendő alatt. A kiindulópontnál eszembe jutott, hogy szeretném, ha egyszer majd szoborpark nyílna Felcsúton a stadionban. Hogy befogadja az utóbbi évtizedben elszaporodott budapesti köztéri alkotások közül azokat a kéteseket és kétségtelemeket, amelyek koncepciózusabb, tudatosabb és a művészi értékre fogékonyabb városképtervezésbe nem férnének bele.

A Falk Miksa utcán indultunk el a Kossuth tér felé. Ott aztán látványos díszlet várt bennünket – a lemenő nap és a változatosan szürke felhők festették a Duna fölé a hűvös, viharosgyanús kora estén. A Falk Miska utcában a régiségboltok mentén haladtunk, s közben a fülesünkbe, a fülünkbe duruzsoló Ignác nevű fiatalember a múlttól beszélt, „ami változik bennünk, és ezáltal formál minket, és ami így a jelenünk és a jövőnk is”. A szöveg... hát... irodalmi ambíciójú talán, de nem irodalmi minőségű. Legjobb pillanataiban kérdéseket szegezett nekünk, amelyeken aztán magunkban eltöprenghattünk, amíg Ignác hallgatott. Vagy jótékonyan zenét eresztett ránk; Satie-t, Bachot.

Jobbra egy kazánház tetején, nicsak, egy fiút és egy lányt pillantottunk meg. Fehér védőruhában álltak, vastagra felfújt kék gumiövel a derekukon, majd bizarr kúrt mutattak be, esetlen próbálkozást a kapcsolatfelvételre egymással. Azután tovább mentünk, s Ignác ismét a múlttól beszélt, időzárványról, buborékról, csukott szemmel felidézendő két évvel ezelőttről. A humanista, morális énünket hozta szóba, a halálozási számokat és az

emberi szenvedéseket. Közben el-sétáltunk három hajléktalanforma ember mellett. Megnéztek bennünket, reagáltak is valahogy, mimikai gesztussal vagy megjegyzéssel. Ez volt az a perc, amikor beleütköztem a valóságba. Hogy ugyanis hiába vagyok végre élő színházi produkció részese, ez is csak egy rögzített előadás. Ignác nincs itt. Felvételtől beszél. Tehát semmi köze a jelen idejű pillanathoz, nem tud reflektálni semmire, ami itt és most történik. Három pikírt járókelőre. Vagy arra, hogy épp senki nem áll a Boráros téri HÉV-állomás peronján, amikor ő azt az instrukcióját susogja a fülünkbe, hogy figyeljük meg alaposan a HÉV-re váró embereket. „Aki ott várakozik, ugyanazon a járaton halad, ugyanoda tart, mint két évvel ezelőtt is tette naponta?”

A Kossuth téren kicsit csúszásba kerültünk Ignáccal, mert kimasírozott az Országházból hat díszes katona estvéli zászlólevonásra. Az erős szélben csak úgy dagadozott a kezükben a piros-fehér-zöld lobogó. Ignác ide vagy oda, muszáj volt azt figyelni, hogyan boldogulnak. Azután felszálltunk Budapest leg-szebb villamosjára, a kettésre. Valahol az Akadémia tájékán egy fiatal pár hangosan veszekedett, de én inkább a fülembe közvetített *Örömóda*-verziót hallgattam. Ha jobban belegondolok, pont úgy viselkedtem, mintha ez nem színházi jelenet lenne, hanem a valóság. Kivontam magam az idegenek perpatvarából.

A Boráros tér, ahol leszálltunk, másféle környék. Zavarosabb helyszín ziláltabb emberekkel. Egy lépcsőjárattal mellett felsorakozva elnézegettük a gyalogosokat, s

pontgyűjtő akció keretében lajstromoztuk azokat, akiken nincs maszk, vagy akik munkanélkülinek látszanak. Egyszer csak egy közeli nyilvános telefonfülkében zajló beszélgetésre lettünk figyelmesek. Egy mindenre felkészült és felszerelt fiatalember zaklatottan kérte számon az édesanyját, aki pénzt ígért neki, mégsem adta oda. (Én ugyan alig tudtam elhinni, hogy a mamájával beszél, mert bazmegelt is neki. De anyának szólította.)

Alig hagytuk el a támaszpontot, a villamoshoz vezető lépcsőnél ránk rontott egy magas, hosszú hajú, bohókás külsejű lány, és megkérdezte, hogy szerintünk ő absztrakt figura-e. Nemigen válaszoltunk, suta nézők. Ha absztrakt figura, hát akkor ezt a szerepet kapta a sétaszínházunkban. Ekkor már értettük, hogy a Színház- és Filmművészeti Egyetem és a freeSzFE növendékei akadnak szisztematikusan az utunkba egy-egy kiókumlált helyzetgyakorlat vagy mondhatni flashmob erejéig. A következő társaság a hatos villamoson örvendeztetett meg bennünket: három cilinderes zenész. A *Quimby Most múlik pontosan* számát játszották tangóharmonikán, gitáron. Számomra ezek voltak az est legfényesebb pillanatai. Bizonyos büszkeséggel lestem a villamos utasait, akik nem is tudták, hogy ők most *potyautasok* a mi színházunkban.

A Harminckettesek terénél szálltunk le, elhagyva fülünkben Ignácot. Idővonaltáblával fogadott bennünket a megállóban egy jó kedélyű, szapora beszédű, sietős fiatalember, afféle idegenvezető. Voltaképp ekkor lépett át az esténk élőbe, elevenbe. A fiú a Mikszáth

Kálmán térre vitte a csapatot, itt egy installációra feltűzhattük azt az egy mondatot, amelyben ki-ki megfogalmazta a meghatározó viszontagságát az elmúlt egy évnél. Előtte még párosokat alkottunk: egymásnak ismeretlen nézők tárgyaltuk meg a tapasztalatainkat. Egy fiatal hegedűkészítő fiúval kerültem össze, akivel két perc után bevallottuk egymásnak, hogy nem esett nehezünkre hónapokra begubózni otthon.

A Rókusnál, a Rákóczi úton Kiút táblát tartó elegáns fiatalember várt ránk, hogy bekísérjen a bulinegyeddé avanszált zsidónegyedbe. Az ő féktelen monológja úgy ért véget, hogy a Kazinczy utcában leszerelte és elvonszolta őt egy csapat védőruhás ember. Nem maradt más hátra, mint hogy néhány tíz méterrel odébb, a Tesla Labor színház épülete előtt nyolc egyenruhás fúvós Bachot játsszon finálé gyanánt. Bólintottunk. Kicsit tapsoltunk is, némiképp bizonytalanul, hogy ez-e az adekvát reakció az *Idővonalra*. Vagy némán húzzuk el a csíkot?

Két óra figyelmes barangolás a pesti utcákon módot adott arra is, hogy az ember észrevegyen olyasmit, amire korábban nem fordított figyelmet. Jé, ez itt egy emlékfa Heller Ágnes tiszteletére! Nézd

már, milyen égszínkérek redőnyei vannak annak a háznak! A Mária utcában ki-ki egy-egy ablaksort szemlélt, miközben érzékeny párbeszéd ment a fülünkben: az öregekről szólt, mint a járvány elsődleges és másodlagos áldozatairól. „Senki nem megy a közelükbe, és hozzájuk sem szólnak, mintha ők lennének a fertőzöttek, mintha ők lennének a vírus maga...” A második emeletet figyeltem, egy fehér inges férfi könyökölt az ablakban. Benne van vajon a műsorban, vagy tőlünk függetlenül báméskodik? – kérdeztem magamtól. Az előadás legizgalmasabb pillanatai az ilyen bizonytalanságokból adódtak. Hogy egy-egy kép, helyzet a színház vagy a valóság műve.

Olyan volt ez a sétaszínházi előadás, mint az élet. Akadt benne jó is, rossz is. Messze alulmúlta a lehetőségeit. De érdemes volt végigcsinálni.

Idővonal. Az East End sétaelőadása, a Trafó bemutatója. Író: **Komán Attila**. Rendező: **Gardenő Klaudia**. Szereplők: az SZFE és a freeSZFE hallgatói – **Bari István, Deák-Volom Dávid, Gloviczki Bernát, Hrapka Zsófia, Jakab Balázs, Kádár Kinga, Kanyó Kata, Katona Péter Dániel, Koós Boglárka, Koroknai Sándor, Kuttner Bálint, László Gáspár, Márkus István, Mechle Christian, Szécsi Bence, Ujvári Bors, Váczi Kristóf**.

Az angol idő

Ténylegesen megtörtént esetet látunk Simon Stone filmjében, melynek megnézésére a járvány okozta moziédiéta miatt a Netflix virtuális nézőterén van módunk. A film egy félbeszakadt ásatás magával ragadóan egyszerű története. A helyszín Sutton Hoo, Kelet-Anglia kis települése, melyet azok ismernek, akik tudják, hol van Ipswich. A középkorban errefelé rendezkedett be a hatalmas és erős kelet-angliai királyság, melynek urai dombokkal gondosan fedett hajósírokba temetkeztek. Az özvegyen maradt gazdag, fiatal, szép, de halálosan beteg Mrs. Pretty a birtokán szép számmal található sírdombok egyikeről azt gyanítja, hogy annak mélyén kincsek vannak. Megkéri Basil Brownt, az amatőrként elkönyvelt, ám hivatásosokat megszegyenítően sokat tudó régészt, hogy ássa fel a dombot. Basil nekilát, és a helybeli régészek gunyoros szkepszisére rácáfolva megtalál egy királyi hajósírt, benne másfél kilónyi csodálatosan megmunkált aranytárggyal. A sír a 6–7. század fordulóján uralkodott kelet-angliai király, Redwald emlékét hirdeti, aki pogánynak született, de idővel a kereszténységet választotta, s ezzel új pályára állította Angliát. A király sisakja ma a British Museum egyik lezsebb darabja.

Nehéz elképzelni, hogy ebből a sovány történetből hogyan lehetett szép, elgondolkoztató, a szó antropológiai s nem pszichológiai értelemben vett emberi filmet készíte-

ni. A forgatókönyv John Preston munkája, aki a történetet korábban nagy sikerű könyvben is megírta. Simon Stone mesteri húzása volt, hogy Basil Brown szerepére Ralph Fiennest kérte fel, nélküle a film minden erénye ellenére elszüllyedt volna az érdektelenség sírjában. Fiennes mindig is nagy színész volt, nem idős korára lett nagyszerű, mint Hugh Grant. Sok évvel ezelőtt, még fiatalon, Szabó István transzgenerációs sors-filmje második részében feledhetetlenül játszott-szenvedte az eredetileg Petschauer Attila kardvívó olimpiai bajnokra mért kegyetlen jégahalált.

Amit Fiennes tud, azt nem lehet tanítani. Nem játszik, nem alakít, csak ott van, amikor a kamera felveszi, amint biciklijén kacskaringózik a végtelen suffolki mezőn, feleségére néz, miközben már a még fel nem tárt hajósírt látja, megsértődik, meghatódik, örül, a rázúduló homoklavinában fuldokol. Fiennes méltó partnere a törékeny, halálos beteg, de elszánt Mrs. Prettyt alakító Carey Mulligan, akiről elhisszük, hogy tényleg *megérzi*, hol lehet a sír, amelyet Brownnak ki kell ásnia.

Az ásatás kaland az időben, a múlt keresése a jelenben. Anaximandrosz 2600 évvel ezelőtt mondta, hogy „amiből a dolgok létrejönnek, szükségszerűen abba kell pusztulniuk is, hisz bűnhódniük kell és megítéltetniük jogtalanságaikért az idő rendje szerint”. Ez egyértelmű állásfoglalás mellett,

hogy az idő nem a fizikai valóságot, hanem annak emberekben keletkező mását, az életet tagolja múlt, jelen, jövő szerint. Anaximandrosz, miként Nietzsche oly pontosan megértette, a legmélyebb emberi probléma nyitját kereste, amikor az idő metafizikai várába menekülve feltette az emberekkel a kérdést: „Mit ér létezésetek? És ha semmit sem ér, akkor miért vagytok?”

A filmben elbeszélte történet filozofikus szépsége abból adódik, hogy a kérdésre a néző megkapja a választ. A film főhősei, Brown, Mrs. Pretty, kislánya, David, a háborúba készülők unokaöcs a forgatókönyv által rendelkezésükre bocsátott pár hét alatt képesek megváltani magukat a mulandóság átkától, megvédi őket az angol idő, mely a sírdombba rejtett jel útján hírt adott magáról, folytonosságot teremtve a halottak, az élők és a majdan megszületni készülők között.

Csak annak van ideje, aki – mint Mrs. Pretty a filmben – tudja, hogy meghal. A hajósír kincseit kereső amatőr régész, majd a hozzá csatlakozó hivatásosok versenyt futnak az idővel, mely nemcsak Mrs. Pretty életének, hanem Anglia békéjének is a végét veti. Egy örökké vesztes, vert nép perspektívájából nézve megindító látni, hogy a Norfolk, Cambridgeshire és Essex megyékkel határos kis Suffolk angol lakói mennyire nyitott szemmel mentek a háborúba, amelyet vonatkozó miniszterelnökük egy távoli ország védelmében megüzent a nevükben Németországnak. Halljuk a BBC közvetítésében Chamberlain sírásba hajló, szomorúságtól és keserűségtől áthatott hangját. A miniszterelnököt megcsalta Hitlerbe

vetett botor bizakodása, kudarcot vallott az „appeasement” politikája, mely nem csillapította, hanem tovább növelte a Führer hódítási vágyát. A rádión közvetített beszéd azonban bátran belenyúl a jövőbe, rendíthetetlen nemzeti önbizalom árad belőle. Akik hallgatták, biztosak voltak benne, hogy Anglia győzni fog. Ugyanezt a rendíthetetlen erőt láttuk Christopher Nolan 2017-ben készült filmjében, mely az 1940-ben a francia tengerparton Dunkerque városban rekedt több százezer katonát megmentő akciót mutatta be. Akkor a Chamberlain helyére lépő Churchill hívó szavára angol polgárok százai ültek hajóikba és keltek át a csatornán, hogy kimenekítsék a parton rekedt katonákat a németek karmai közül.

Az idő, melyről a film beszél, egyszerre személyes és kollektív. A kiásott hajó a hajdani angol létezés jele, ez az ásatók számára leendő létezésre is garancia. A film szereplői nem tudják, de mi, a nézők tudjuk, hogy az Anglia akarataiból vívott háború győzelemmel végződött. Pár nappal a hadüzenet előtt a Királyi Légierő egyik gépe az ásatásoktól nem messze lezuhan, a roncsok egy folyó vizébe merülnek, benne a pilótával, aki szörnyethal. Holttestét Mrs. Pretty unokaöccse, a film hősszerelmese hozza ki a víz alól, aki pár nap múlva maga is bevonul, s tudja, hogy várhatóan ugyanaz a sors vár rá, mint akinek testét a vízből kihozta.

Az angol idő erejét önmagából meríti, azoknak az akarata táplálja, akik, mint a film hősei is, nem félnek a haláltól, mert tudják, hogy szemek egy végtelen láncban, nincs se eleje, se vége. Az Ausztráliából

érkezett Simon Stone pontosan látja, hogy az angol identitás nem egy nemzetépítő elit által kitalált, kíméletlenül a népre erőltetett azonosulási séma, ennek erejét nem a nép belső akaratából, hanem paranoid fantáziák által táplált külső ellenségképekből meríti.

A nagy kollektív történet ernyője alatt sok kis hiteles történetet látunk. Brown gyermektelen házassága, megértő, önfeláldozó felesége, férj és feleség szemérmes, ám múlhatatlan szerelme külön betét a filmben. A szemünk előtt szövődnek a gyermektelen Brown és Mrs. Pretty kisfia, az apát kereső Robert között viszony száalai, miközben Brown távcsövén az idős régész és a kisfiú együtt fürkészik a csillagokat az időtlen éjszakai égben.

Jut idő arra is, hogy lássuk, miként fut zátonyra az ásatás felügyeletére érkezett fiatal pár házassága, melynek unalmából a nő a később pilótának behívott fiú karjai között keresi a menekülést. A kis ipswichi múzeum és a British Museum a kincsekért késhegyre menő harcot vív, végül Mrs. Pretty dönti el, és ingyen a londoniaknak adja a kincseket, amelyek aztán a háború éveit egy metróállomás mélyén vészelték át. Késői elégtétel, hogy a lelet megtalálását követően évtizedeknek kellett elmúlniuk, hogy a kincseket őrző múzeumi vitrinek mellett olvashatók legyen a megtalálók neve.

Az angol társadalomban a társadalmi azonosítás elsődlegesen a kiejtés révén történik. A szavak, a mondatok azonosak, de merőben másként szólnak az arisztokrata, a hivatalnok, a középosztály és az alsó osztályhoz tartozók szájából. A sokféle karakter, státusz, szerep nyelvi kaleidoszkópja mögött azonban kőkemény nemzeti azonosság rejlik, ennek kezdetei ott vannak, ahol Brown a hajót találta. Simon Stone filmje az angol identitásról szól, amin nem fog az idő.

Nagy-Britannia széteshet, a Brit Nemzetközösség elenyészhet, de Anglia megmarad. Az angolokban nyoma sincs a kelet-európai kisállamok körében kísértő nemzethaláltól való szorongásnak, a múlt által ejtett Philoktétész-sebeknek, nincsenek nagyzási tévképzeteik sem. A kelet-angliai hajósírokat betemették, a hajókban talált kincseket múzeumokba vitték, a háborúkat sikerrel megvívták. Az angolok várják a jövő időt, mely bizonytalan, változékony, komplex és kétértelmű, ám az Ausztráliából Angliába érkezett rendező 2020-ban azt üzeni nekik, hogy az idő angol lesz, mint volt is.

Ásatás, 2020. Netflix. Rendező: **Simon Stone**. Író: **John Preston**. Forgatókönyv: **Mora Buffini**. Operatőr: **Mike Eley**. Szereplők: **Lily James, Carey Mulligan, Ralph Fiennes**.

Növekvő számok

Nagy zeneszerzők esetében a *fejlődés* fogalma problémákat vet fel: a legjelentősebbek között sok olyan komponista akad, aki már pályakezdőként is remekműveket alkotott. Brahms húszévesen írta meg három rendkívüli minőségű zongoraszonátáját. Mendelssohn tizenhét évesen vetette kottapapírra a *Szentivánéji álom nyitányát* és tizenhat évesen az *Oktettet*: mindkettő egyedülálló remekmű, amelyet a zeneszerző soha semmivel sem múlt felül, legfeljebb ugyanolyan nagyszerű zenéket írt később, amikor elkészült műhelyében – mondjuk – az *e-moll hegedűverseny*, az *Olasz* vagy a *Skót szimfónia*. Schubert pedig tizenhét évesen zenésítette meg Goethe balladáját, hogy megszülessen egyik legjelentősebb dala, az *Erlkönig* (A rémkirály), valójában egy háromszereplős drámai jelenet, melyben a viharos éji ég alatt vágatva lovagló apa, karjában tartott fia és a halál szólal meg felváltva. Fejlődés? Természetesen a legnagyobbak esetében is létezik ilyesmi, de a klasszikus zenében talán inkább úgy érdemes hívnunk: a tartalom mélyülése, a művek súlyosbodása, a műfajok gazdagodása, a komplexitás fokozódása.

Ha már a műfajoknál tartunk: ezen a területen sokaknál a dimenzióváltás jelenségét is megfigyelhetjük. Alighanem ez sem egyszerűen fejlődés: valami más. Egy-egy műfaj átlényegülése egy-egy művész keze alatt. Amikor Beethoven 1799/1800-ban megírta *1. szimfóniáját*, a mű terjedelmében, megszólalásmódjában, hangzásában, gesztusvilágában közvetlenül kap-

csolódott Haydn kései, úgynevezett „londoni” szimfóniáihoz (tizenkettő készült ezekből), és hasonlóképpen az első beethoveni szimfónia elődjeként értékelhetjük Mozart három utolsó *szimfóniáját* 1788 nyaráról: az *Esz-dúr*t (K. 543), a *g-moll*t (K. 550) és a *C-dúr*t („*Jupiter*”, K. 551). Ezek terjedelme, megszólalásmódjuk súlya, jelentőségük, kidolgozottságuk (és persze, akárcsak Haydn esetében, hangzásdimenzióik, gesztusrendszerük) szintén olyan volt, hogy joggal vélhetik úgy az elemzők, Beethoven műve ezeket (is) folytatja: azért nevezhető még bizonyossággal bécsi *klasszikusnak*, mert nem lép túl elhatározó módon ezeken.

Igen ám, de Mozart 41 műből álló szimfóniatermése – amelynek első darabját nyolcévesen (!) írta Londonban, apjával Európát körbeutazva magát produkáló csodagyerekként – nem csupa olyan nagyságrendű műből állt, mint az utolsó három. Eleinte a Mozart-szimfóniák rövid, könnyed, súlytalan művek voltak, némelyik még a háromszakaszos olasz nyitány leszármazottjaként fogant *sinfonia* csupán, s csak később kezd felnőtté érni keze alatt a műfaj, súlyosodni a mondandó. Elmondhatjuk tehát, hogy a szimfóniaszerző munkája során a műfaj néhányszor átlényegült, ha úgy tetszik, átlépte saját árnyékát. Effajta átlényegülés zajlott le valamikor 1782–1783–1786 tájékán: ez a három esztendő a *Haffner*- (D-dúr, K. 385), a *Linzi* (C-dúr, K. 425) és a *Prágai* (D-dúr, K. 504) *szimfónia* keletkezésének éve. A növekvő jegyzékszámok

egyúttal a művek dimenzióváltását is jelzik: e szimfóniák súlyukban, hangzásuk gazdagságában, érettségükben, jelentőségükben Mozartnak minden korábbi szimfonikus művét felülmúlják. De nemcsak ezért fontosak. Azért is, mert előkészítik azt a bizonyos, már említett, 1788 nyarán eljövendő három utolsó szimfóniát, amely viszont Haydn kései (1791–95-ben keletkezett) és Beethoven korai szimfóniáit készíti elő. Valahogy így kapcsolódnak egymásba a zenetörténet fogaskerekei.

A hangversenyeknek hol van címük, hol nincs – többségüket általában megkülönböztető cím nélkül hirdetik meg. A *Magyar Rádió Szimfonikus Zenekarának* Mozart-estje is csupán ezzel az egyszerű információközlő felirattal került be a műsorújságokba (a közönség a koronavírus-járvány miatt még javában tartó óvintézkedések miatt a Bartók rádió közvetítésében hallgathatta meg a programot). A műsort a nyolcvanhét éves *Vásáry Tamás* vezényelte (Vásáry ebben az évadban egész Mozart-sorozatot dirigált a Rádiózenekar élén, ebbe a ciklusba illeszkedett ez az est is), a szólista *Farkas Gábor* zongoraművész (1981) volt. Ha a szervezők úgy gondolják, ennek a hangversenynek történetesen címet is lehetett volna adni. *Az érett Mozart*: ez a felirat tökéletesen illett volna a műsorra, hiszen a három szám – a *Haffner-szimfónia* (D-dúr, K. 385), az *A-dúr zongoraverseny* (K. 488) és a szünet után elhangzott *Prágai szimfónia* (D-dúr, K. 504) – mind a zeneszerző érett korszakát reprezentálta. A három mű keletkezési ideje 1782 (*Haffner-szimfónia*) és 1786 (*A-dúr zongoraverseny*, *Prágai szimfónia*). Mozart 1781 óta Bécsben él, mondhatjuk, a most következő

néhány év alkotói pályájának utolsó előtti korszaka. Amit ez idő tájt ír, az még nem a kései művek, az utolsó remeklések csoportja (*Così fan tutte*; *A varázsfuvola*; *La clemenza di Tito*; utolsó három szimfónia, *Klarinétötös*, utolsó vonósnégyesek, utolsó zongoraverseny), de előremutat a kései művek felé. Az a három mű, amely a hangversenyen megszólalt, méltóképpen reprezentálja ezt a periódust, ráadásul a három kompozíció az est folyamán időrendben követte egymást, így azt is megfigyelhettük, hogy a három utolsó szimfóniát előkészítő „Haffner–Linzi–Prágai” hármashból a két szélső között is érzékelhető a különbség.

Vásáry Tamás karmesteri munkásságának jelen szakasza frappánsan illusztrálja a népszerű észrevételt, amely szerint a karmester olyan, mint a minőségi bor: minél idősebb, annál jobb. Más változatban úgy is hallható ez a köznapi bölcsesség, hogy a karmesteri munka lényegi része nyolcvan fölött kezdődik. Vásáry vezénylései mostanában – s ezt az évad során adott több koncertjének meghallgatása után mondhatom –, energiát árasztanak és indulatgazdagok. Ez jellemezte irányításával a két szimfónia előadását is: lendület, a hangzás tágassága, határozott karakterizálás, élénk tagolás és intenzív hangsúlyok. A Rádiózenekar vonósai telt tónussal játszottak keze alatt, a fúvósok cizellált szólókkal járultak hozzá az összehatáshoz, ugyanakkor a produkció jólesően mentes volt olyan túlzásoktól, amelyek, valljuk meg, tíz-tizenöt évvel ezelőtt olykor még jellemezték Vásáry produkcióit. Mint utaltam rá, azt is fontosnak érezhettük, hogy a két érett szimfónia hangzása, gesztusvilága közötti különbséget is fel

tudta mutatni az előadás, világossá téve, hogy a *Prágai szimfóniában* a *Haffner*hez képest még egy jókora lépést tesz előre Mozart a műfaj szimfonikus értelmezésének területén.

A két szimfónia között a zongoraversenyben Farkas Gábor szólói érzékeltették a *Figaro házassága* közelségét (a versenyművet Mozart két hónappal az opera premierje előtt fejezte be). A nyitó *Allegro*ban tetszett a zenekar lágy, szelíd muzsikálása és a szólista elegáns, választékosan tagolt zongorázása, a pergő billentés, amelynek nyomán a zongora kristályos hangzással szólalt meg. Farkas Gábornak sikerült megvalósítania a paradoxont: a gyors tempó ellenére bensőséges hangot talált. A lassú tétel, az *Adagio* tempójelzésű *Siciliano* – Mozart egyetlen fisz-moll tétele – az életmű egyik torokszorító pillanata. Megindító, csendes, bensőséges panaszhang jellemzi ezt a zenét. Farkas nyilvánvalóan tudja, hogy az ilyen tisztaságú tételekhez az egyedüli kulcs a megszólaltatásmód egyszerű-

sége. Ezt is választotta: sallangtalanul, lényegre törően, minden felesleges gesztus nélkül muzsikált. Az *Allegro assai* fináléban pedig a könnyed szellemesség, a választékosság vált értelmezésének meghatározó mozzanataivá.

Bár a hangverseny elegánsan mellőzött minden didaktikus mozzanatot, rábízva a zenehallgatókra, érdeklődnek-e a műveknek az alkotó pályáján elfoglalt helye és a műfajok fejlődéstörténetében betöltött szerepe iránt, Vásáry a ráadás kiválasztásakor is hű maradt a koncerten érvényesülő koherencia elvéhez. Ha már ennyire mindent egy időszakból válogatott, úgy illett, hogy a ráadás is érkezzon ugyanonnan: ajándék darabként a már említett „szomszéd” műből, a *Figaro házasságából* szólalt meg a nyitány.

A Magyar Rádió Szimfonikus Zenekarának Mozart-estje, vezényelt **Vásáry Tamás**, zongorán közreműködött **Farkas Gábor**. Zeneakadémia, 2021. május 3. Rendező: a **Magyar Rádió Zenei Együttese**.

Vadas József

A legnagyobb

„Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy ház, amelynek építéséhez 1969-ben kezdtek hozzá, s amelyet még ma is építenek. Nem akármilyen ház lesz ez, székház, vállalati székház. Az Országos Kőolaj- és Gázipari Tröszt, röviden OKGT székháza. Ennek az építkezésnek igen érdekes története van, de mielőtt erre rátérnénk, oszlassuk szét

ezúttal a proccos vállalati székház-építésekkel kapcsolatos rossz érzéseinket Vörös László szavaival, aki az OKGT Beruházási Osztályának vezetője. A kérdés az, hogy miért van szükség erre a székházra.”

E frappáns – Tarnói Gizellától származó – idézetre nem az 1957-ben létesített (akkor még teljes egészében állami) cég (mai nevén Mol)

történetét feldolgozó kiadványban bukkantam. (Tudtommal nincs is ilyen.) A digitális tudománytár terítette elém a *Rádió és Televízió Szemle* azon közleményében, ahol Szathmári István elemezte anno a rangos gazdaságpolitikai rovat rádiós munkatársainak élőbeszédét. A tavaly elhunyt neves nyelvész szerint ez volt a „legsikerültebb” interjúbevezető; tegyük hozzá: dramaturgiailag is, nem pusztán stiláris szempontból. A zezugos történetre utaló szöveg előrelátó módon mintha a jelenről is szólna. Hiszen az immár nemzetközi cégcsoport központja változatlanul a szóban forgó épületben tevékenykedik; más részlegeivel vagy két tucat egyéb ingatlanban. Továbbá – ez az apropója a jelen írásnak – ismét székházat épít. Campusnak titulált 120 méter magas felhőkarcolót, amelyet szakmai körökben és a közvéleményben egyaránt kritizálnak a közösségi médiában feltett képek tanúsága szerint. A Gellért-hegy sziluettjét kettészelő magas torony ugyanis már a város belső régiójából is jól látható, jövőre lesz az átadása. Ha lehet, most tehát még indokoltabb firtatni vagy legalábbis megkérdőjelezni a létét.

Mint a korabeli sajtóból tudni lehet, a Budafoki és az Október 23-a (akkor még Schönherz Zoltán) út sarkán álló és a hetvenes években kiemelkedően méretesek számító székház építése – talán nem teljesen függetlenül volumenétől és az akkoriban még szűkös technológiai lehetőségektől – bonyodalmakkal járt. 1973. november 14-én a tizedik emelet nagytermi része beomlott, és rázuhant az alatta levőre, amit aztán hosszadalmas – mind a ter-

vezésben, mind a kivitelezésben hiányosságokat feltáró – vizsgálat követett. A korrekciók után az évtized derekára elkészült épület a szocmodern stílus legfeljebb méretével feltűnő darabja. Kissé egynemű tömb, alumíniumbordás üveghomlokzattal. Alighanem ennek tudható be, hogy a szaksajtóban nem jelent meg róla publikáció. Építészet sem ismerjük; annyit tudunk, hogy az Általános Épülettervező Vállalat tervezte, de rangos vezetőinek (Hübner Tibor, Dul Dezső, Gádoros Lajos) munkái között a székház nem szerepel; belsőépítészként egyedül Garajszki József említi meg itteni közreműködését egy katalógusban.

Több ezermilliárdos forgalmával, évi két-háromszáz milliárdos nyereségével a Mol a magyar gazdaság meghatározó – több mutatójában éppenséggel első helyen teljesítő – szereplője. Nem nehéz belátni, hogy mára kinőtte az épületet, amely annak idején sem volt parádés teljesítmény. Netán részvényesként magam is gondolkodás nélkül szavaztam volna tehát az új székházra, bár nem tőzsdézek, és minden jel szerint más fórumon döntöttek róla. Mert amikor a toronyház ötletével az illetékesek nyilvánosság elé léptek, már kész tényeket hallottunk. Eszerint a leendő központ a mostanitól nem messze – szinte látótávolságra – valósul meg: a Kopaszi-gáttal szemközt már 2015-től épülő, majdan 13 iroda- és 15 lakóházból álló BudaPart városnegyedben. Egy világhíres angol iroda, a Foster & Partners koncepciója alapján, amelyre három (azóta sem publikált) jelölt közül esett a választás. A magasház híre természe-

tesen már előbb kiszivárgott – kis ország vagyunk, ahol huzamosan semmi nem maradhat titokban. A hivatalos bejelentésre 2017. október 2-án került sor a beruházás jelentőségéhez méltó módon: az építészet világnapján és az Építőművész Szövetség székházában. A Fosteriroda vezető munkatársa, Nigel Dancey látványtervek kíséretében személyesen ismertette elképzelésüket. Majd baráti beszélgetésre invitálta a jelenlévőket – aligha csak merő formalitásból. Budapesten létesítendő felhőkarcoló gondolata nem először vetődött fel, és sejteni lehetett, hogy nem kíséri egyöntetű lelkesedés, mivel a hasonló tervek jó darabig teljes elutasításban és később is jobbra vegyes fogadtatásban részesültek.

Többé-kevésbé szabályos – méretében és jellegében is amerikai típusú – felhőkarcoló ötletével nálunk Gregersen Hugó kísérletezett először. Münchenben szerzett diplomát, 1925-ben már Budapesten nyitott saját irodát; nem sokkal későbből való a Károly körúti Orcyház utódának szánt felhőkarcoló, amely 27 emeletével háromszorosa lett volna a Király utca másik oldalán álló és környezetében ugyancsak pöffeszkedő Anker-háznak (Alpár Ignác). Nem volt rá fogadó-készség, miként a Rókus-kórház helyére elképzelt másik tervét sem akceptálták. Hiába kalibrálta 34 emeletével még nagyobbra, inkább elálltak a Rákóczi úti patinás épület bontásától. Elvetéltek a harmincas évek grandiózus urbanisztikai pályázataira készült azon munkák is, amelyek az Erzsébet sugárút torolata, illetve az új városháza projekt kapcsán születtek. Az előbbire

Gregersen mellett Árkay Bertalan, Gerlóczy Gedeon és Bierbauer Virgil egyaránt nyolcvanméteres felhőkarcolókkal jelentkezett; végül azonban Wälder Gyula ma is álló Madách-háza valósult meg, amely magasságával szolidan illeszkedik környezetébe. A városháza-komplexumra ugyancsak többen pályáztak toronyházzal, meglepő módon olyanok is (Árkay Bertalan, Weichinger Károly, Kertész K. Róbert), akik a kortársi ipari esztétikától mindig távolságot tartottak. A két háború közötti magyar építészet jeles képviselőit láthatóan nem aggasztotta, hogy futurisztikus javaslatok a belváros századfordulós szövetében netán idegen testként hatnának. A döntéshozók agya azonban más srófra járhatott, mert nem szavazták rájuk.

Nem látták realitását még azoknak a hasonlóképp extravagáns elképzeléseknek sem, amelyek a centrumtól távolabb eső Lágymányos megújítására készültek. Noha mind az Infopark egyetemi negyedének, mind a BudaPartnak és ott a most épülő Mol-toronynak már a második világháború előtti periódusból van előzménye. Dél-Buda akkor még egyértelműen ipari körzetébe Maróti Géza nemzeti stadiont, diák- és sportvárost, Pogány Móric lágymányosi városközpontot tervezett – felhőkarcolókkal megtűzdelve, hogy témánkhoz visszatérjünk. Nem esett szó még ugyanis arról a toronyházzal, amely – szabályt erősítő egyetlen kivételként – annak idején meg is épült. Ez Tóry Emil és Pogány Móric tízes évekből származó OTI-székháza (ma a Nyugdíjfolyósító használja), amelyhez a harmincas években új szár-

nyat illesztettek, majd az együttes közepére egy tornyot helyeztek (Sós Aladár közreműködésével). Az így 73 méteresre növelt objektum az egyformán 96 méteres Parlamentet és Bazilikát, valamint három templom tornyát követően Budapest legmagasabb közfunkciójú épülete volt egészen 1967-ig, amikor életvédelmi okokra hivatkozva lebontották, mivel bauxitbetonból készült a szerkezete. Az egész kontinensen sem akadt riválisa, amíg a háború után a magasházépítés Nyugat-Európában meg nem kezdődött.

Nálunk ez a fordulat évtizedekkel később következett be. „A dolgozó ember otthonáról” értekező Major Máté ugyan már a felszabadulás táján felveti: a kisebb-nagyobb családi és társasházak alternatívájaként nem inkább „[n]agyas pontházakba sűrítsük-e lakásainkat [...] melyek nyolc-tíz vagy még több emelettel törnek a magasba”. Csakhogy e Le Corbusier-hoz köthető ideának ekkor még nem lesz foganatja, mivel a szovjet mintájú szocreál jegyében 1949-től kozmopolitának bélyegezik, úgymond giccsvoltát meg az OTI-székház tornyával szemléltetik. Isteni szerencsénkre a karikatúraszerűen gigantomán sztálini magasház-csoport, a Hét nővér egyikének Erzsébet térre tervezett (a varsóival rokon) replikája sem valósult meg. A magasházépítés hazai reneszánszának feltételei csak a kádári konszolidációval jönnek létre. A politikai indítékú Amerika-szidalmaszás múltával, majd a hidegháborús hangulat enyhülésével a hatvanas évektől már nincs ideológiai – vagy annak vélt – akadálya érvényesülésüknek. Hírmondójának a Hungarotex-székház

(Pomsár János, Puskás Tamás) tekinthető; Budapest belvárosában, 1966-tól a Kossuth Lajos és a Szécutca sarkán állt, magasabb (tizenkét emeletes) tömbjével szinte elbújva, amíg az ezredvégen le nem bontották. Alig egy évvel később készült el budai társa, a két szinttel még nagyobb OTP-társasház, Boross Zoltán száraz megfogalmazású és elhelyezkedésében mindmáig erősen vitatott műve az Alagút utcában. Velük egy időben tízemeletes pontházak (Iványi László) települtek a Budakeszi út lankáira, s ugyancsak Budára kerül a 19 szintes Körszálló (Szrogh György), hogy egy minőségében szintúgy szakmai elismeréssel fogadott példát említsünk. Ugyancsak a hatvanas évtized derekán kezdődnek az olyan létesítmények munkálatai, amelyek méretükkel a közelmúltig meghatározó elemei a városképnek: a Vízművek (nemrég bontásra ítélt) 71 méteres központja (Hofer Miklós), a 73 méteres volt SZOT-székház (Dul Dezső), illetve a 89 méteres magasságával még náluk is nagyobb SOTE Elméleti Tömb (Wágner László). A magasházépítés aranykora mindazonáltal a hetvenes évek, miként ez Mészáros Ábelnek a Lechner Tudásközpont számára készült összefoglalásában olvasható. A fővárosban továbbra is változatlanul zajlanak figyelemre méltó beruházások, ilyen Tolnay Lajos és Herald László Metalimpex-Konsumex ikerháza (ma: Hermina Towers), amelyet tíz éve fel is újítottak. Ugyancsak nevezetes emléke a korszaknak Tenke Tibor eredendően részben víztornyoként, részben városmagként funkcionáló brutalista épülete az újpalotai lakó-

telepen. Belterületén azonban a főváros nem kért a százméteres felhőkarcolókból, amilyent történetesen a MTESZ-székház 1970-es pályázatára Horváth Lajos és Marussy Ferenc vázolt fel az Astoriával szembeni telekre. Helyén ma Zalaváry Lajos nyugtalanul zilált, a környék hagyományos párkányszintjéhez igazodó East-West Business Center áll. Ezzel ellentétes trend bontakozott ki vidéken. Valóságos verseny volt a megyeközpontok között abban, ki tud nagyobb építeni. Az élmezőnyből Mayer György (Pécs) 84, Liszcai Károly (Szolnok) 81, Mikolás Tibor (Debrecen) 79 méteres munkáit említhetjük. Az ily módon sikeres évtizedet a Műegyetem 67 méteres kollégiuma (Finta József, 1981) zárja, amellyel topográfiai értelemben visszakanyarodtunk a Molhoz, mivel a székházával srégen helyezkedik el.

A nyolcvanas években is születtek érdemleges munkák, ilyen a Rendőrpalotaként ismert 60 méteres komplexum a Váci út és a Róbert Károly körút sarkán, hogy megint csak Fintának egy következő magasházára hivatkozzunk. A lendület azonban fokozatosan alábbhagy, mivel a központilag vezérelt szocialista tervezdálkodás az új gazdasági mechanizmus pozícióinak meggyengülése következtében veszít értékeltségéből. Hogy aztán a rendszerváltást követően a nemzetközi cégek színre lépésével, illetve a korszerű anyagokhoz és technológiákhoz való közvetlen hozzáférés következtében merőben új konstelláció álljon elő. Paradox helyzet jött ekkor létre, amely lényegében ma is fennáll. Egyrészt a multik és azok kelet-közép-euró-

pai filiáléinak aktivizálódása magától értetődően szinte kikövetelte a reprezentatív beruházásokat és azok velejárójaként a nagy volumenű-magasságú épületeket – akár a hagyományos utcaképre is fittyet hányva. Másfelől viszont a demokratikus viszonyok kiépülésével a társadalmi nyilvánosság és vele a kontroll a korábbihoz képest összehasonlíthatatlanul erősebb lett. Játszmájukban jelentős szerep jutott a szabályozásnak és vele az építési engedélyeket kiadó hivatali apparátusnak, hiszen a főváros belső területein (nem kis részben a tízemeletes panelházakra tekintettel) az úgynevezett építményi méretet viszonylag magasan: maximum 30, a Hungária-gyűrűn kívül eső részeken 55 méterben határozták meg. (Hangsúlyozni kell, hogy az előírás egy bonyolult számítás révén olykor jóval nagyobb tényleges párkánymagasságot tesz lehetővé.) Ekkor azonban az akkori városvezetésnek és a civil ellenállásnak még sikerült megakadályoznia a település történelmi arculatának összekaristolását. Így csonkult „törpekarcolóvá” az Árpád híd tövében a „mindössze” 64 méteres Europe Tower (Fazekas György, 2006) és a csak pár méterrel alacsonyabb Duna Tower (Letzbor iroda, Fazekas György közreműködésével, 2006), holott eredetileg mindkettőt a duplájára szánták. Mivel attól lehetett tartani, hogy Budáról szemlélve a finoman szólva amúgy sem briliáns konstrukciók konkuráltak volna a Parlamentnek és a Bazilikának a városképben domináns kupolájával. Talán más okokból, hiszen közben begyűrűzött a pénzügyi világválság, mindenesetre meghiúsult a

szomszédságában Finta József 100 méteres Tűtorony terve (2009) is.

A Mol-projekt a tízes évek derekán már új kormányzati közegben és más szemléletű városvezetés idején kezdődött. Ma már szinte bizonyos, hogy az eleinte még csak szűk körben dédelgetett elképzelés lehetett az indítéka 2016 decemberében a XI. kerületre vonatkozó építési szabályzat módosításának, amely immár akár 120 méteres épület engedélyezését is lehetővé teszi. Varsói közgyűlésén az UNESCO azonnal reagált, előbb nyilatkozatban figyelmeztette az illetékeseket a világörökség részét képező városkép védelmének kötelezettségére, majd küldöttsége 2018 elején Budapestre jött, és a helyszínen tájékozódva (egyszersmind a látványtervek ismeretében) fejezte ki a védett panoráma miatti aggodalmát. Intő szava merő malaszt maradt. A projekt megvalósítása zavartalanul haladt tovább: áprilisban megkapták rá az építési engedélyt. S hogy ne lógjon ki a lóláb, holmi kivételezés az ország vezető cégével, az ügyben az építési szabályok módosításával a parlament is megtette a magáét: az előterjesztésben 55-ről 65 méterre való emelést 2018 júniusában végül 90-re módosította. Minthogy a megszavazott törvény még az ettől való eltérést is lehetővé teszi, máris a Mol-toronynál vagyunk, elvégre csak a 28 emeletes irodaház 120 méteres, a tetejére kerülő 23 méteres gépészeti blokk tovább növeli méretét. Ily módon adminisztratív akadálya nem volt 2018. október 2-án a ceremóniális (Tarlós István és Hernádi Zsolt részvételével tartott) alapkövetétel nyomán az építkezés megkezdésének. Elvégre ki-

látóteraszával a székház várhatóan a főváros új nevezetessége lesz.

Hiába érveltek szakmai szervezetek már a következő hónapban nyilatkozatukban azzal: az ilyen kérdésekben alapvetően fontos szempont az objektum elhelyezkedése is. Az értékelésben nem pusztán a nagyság a meghatározó; az efféle méricskélés inkább kamaszfiúk gondolkodására jellemző, bár Fosterék londoni *Urborkáját* sokan fallikus szimbólumnak tekintik. Akár kétszer magasabb épületek is gyarapíthatják a település értékeit, hiszen jó arányokhoz kellő méret szükséges; olykor pedig 90 méternél alacsonyabbak sem biztos, hogy harmonikusan illeszkednek szűkebb vagy tágabb környezetükbe. Mivel már csak a záró szintek vannak hátra, azt látjuk: olyan torony készül, amely ugyan elég nagy, méretével mégsem kiemelkedő, az ugyancsak Fosterék tervezte varsóinak például a felét sem éri el. A Gellérthegy kontúrját keresztezve azonban még így is foltot ejt a budai part összképén. Nem igazolódik az a 2017-es sajtótájékoztatón a terv védelmében, a közvélemény megnyugtatóására elhangzott megállapítás, hogy tudniillik „érdemben nem befolyásolja fővárosunk világörökségi panorámáját” – miként Zsuppán Andrásnak a *vallaszonline.hu*-n még április végén megjelent írásában is olvasható. Nem illeszkedik a város szövetébe, szemben azzal, ahogyan például Párizsban látjuk. A felhőkarcoló-negyed (Défence) képletes bejáratát (Grande Arche) ott két klasszikus diadalív-elődének optikai tengelyére fűzték – tanulva a szülő Tour de Montparnasse kiáb-

rándító társtalanságából. Nem vi-
gasz számunkra, hogy magának az
építménynek a leendő minőségére
garancia mind a tervezőiroda ve-
zetőjének, a világnagyság Norman
Fosternak a személye, mind a ho-
nosításban érdemi szerephez jutó
Finta József és tapasztalt stábjá-
nak közreműködése. Mint ahogyan
az sem, hogy a már elkészült (mel-
lesleg jóval alacsonyabb) épületek
alapján a BudaPart esztétikailag
nívós lakótelepnek látszik. Mintegy

hétézer tulajdonosa és több tízezer
ide járó munkavállalója a kellemes
közegen felül élvezni fogja a szom-
szédos Kopaszi-gát (a víz és a zöld)
előnyeit. Törpe kisebbség ez a vá-
roslakók és turisták számához ké-
pest.

Az épülő Mol-campus a BudaPartban. Ter-
vező: Foster & Partners. Magyar partnere:
Finta Stúdió. Építő: Market Zrt. Fejlesztő:
Property Market.

László Ferenc

Antikhősök

126

Úgy lehet, ha antik díszszablyák-
kal szorongatnának, akkor sem
tudnám észszerűen megindokolni,
hogy a hazai kereskedelmi televí-
ziózás kínálatából miért is hiány-
zott mindeddig jószerint teljesen
a régiséges-műtárgyas műsorok
zsánere. Hiszen köztudomás sze-
rint künn, a nagyvilágban már
több hullámban is sikert arattak az
ilyen formátumok, főleg a „mennyt
érhet ez a György korabeli klistély,
amit a nagyszüleim padlásán ta-
láltam” vonulatából. Aztán itthon
ugyancsak jó ideje tart már a mű-
kincs- és műtárgypiac felfutása, s
ami korántsem mellékes: e szek-
tornak létezik olyan, meglehetősen
kiterjedt szürke zónája, amelyben
a bulvárérzékeny szenzációk, rek-
lámértékű kacsák és pénzes blöf-
fők is vígan megteremnek. Márpe-
dig az ilyesmire máskor és másutt
(gasztronómiától az egészséges

életmódig) okvetlenül rá szoktak
repülni a kereskedelmi televíziók,
még hozzá rendszerint párban. To-
vábbá az voltaképpen önmagában
is indokolhatná a területtel való
foglalatosságot, hogy a közérdek-
lődés mértékével finoman szólva
nem áll arányban az általános tá-
jékozottság igencsak alacsony foka:
legyen szó akár a kortárs képzőmű-
vészetről, akár arról, hogy mi fán
terem a copf stílus. Már persze ha
a közhasznú fölvilágosítás érvényes
szempontnak számíthatna...

Ám ha a régiséges-műtárgyas
műsorok eddigi szembeötlő hiányát
nem is, azt ellenben annál köny-
nyebb megindokolni, hogy most mi-
ért is a Viasat3 vállalta az úttörő
szerepet a zsánerhonosítás munká-
jában. Elvégre ez a csatorna régóta
élen jár a hazai kertévés innováció
terén, ami többnyire persze szint-
úgy licencátvételt jelent, mint a

TV2 vagy az RTL Klub soros dobásai, csak éppenséggel a merészebb és/vagy igényesebb irányok felé tájékozódva. Ennek ugyan jót és rosszat egyaránt köszönhet (illetve „köszönhet”) a magyar közönség, lévén a magyarosított *Ádám keresi Évát* csakúgy itt került képernyőre, mint a *The Great British Bake Off* honosított verziója, az *Ide süss!* – mindazonáltal az újító kurázi megléte elvitathatatlan.

A fentebb értetlenkedve hiányolt antikvitásos-galériás tematikát most végre tetteleg megjelenítő *Antikhősök* elkészíttetése és műsorrendbe állítása ráadásul korántsem csupán az újszerűsége okán érdekelhet méltatást, hanem legalább ennyire a deklarált s az egyes adásokban és az évadon átívelő módon is megvalósított jótékonyági jellege miatt is. Merthogy a koncepció szerint a hetenkénti adásokban a felajánlott tárgyak értéke, illetve az ezek eladásából második körben összealkudott összeg mindig egy-egy nemes ügyet képviselő alapítvány működését segíti, míg az adásonkénti adományok és ügyletek egyre duzzadó fölös haszna játszótérépítés céljára gyűlik.

A téma tehát érdemi és izgalmas, a kinyilvánított cél pedig az altruizmus fokozott jelenlétét bizonyítja – csak hát az annyiszor csalódott tévéző már előre sejtheti: ez így sajna túl szép ahhoz, hogy igaz legyen. Merthogy a kertéves főszabályt (biztonsági játék!) követve ilyenkor a műsorkészítők maguk is megijednek a saját kalandozó bátorságuktól, s még idejekorán visszatérnek a számukra ismerősebb tájéokra. S ugyan mi lehetne biztonságosabb terep, mint a honi

celebrezervátum? Vagyis a műtárgy-kereskedelmi reality adásainak nagyobbik felét menetrend szerint egy-egy híresség emészti fel: a villájában, szalonjában stb. fogadva a műsorvezető-párost (róluk később), és fölajánlva a műsor meg egy választott nemes ügy javára valamiféle áruba bocsátható celebereklyét. És ezen a ponton gyakorlatilag ki is siklik a tiszteletre méltó koncepció, mivel a műtárgypiac informatív-szórakoztató bemutatását vajmi nehéz onnan elindítani, hogy e professzionális közegben vevőt kell találni a Zsidró Tamás és kisfia által dedikált hajvágó ollóra. Hiszen így olyasfajta össze nem illés válik rögtön kínosan látványossá, amit egyik-másik epizódban nemhogy elfedni, de szinte még elviccelni is lehetetlennek bizonyul.

Amikor pedig az *Antikhősök* heti adásának kiindulópontja gyanánt az Edvin Martonéknál tett látogatást találjuk, ráadásul már nemcsak azon akadhatunk fenn, hogy az antikvitásos-műtárgyas fikcióba egyesült erővel miként is hunyorítsuk bele a kreatív feleség, Marton (született Gombosi) Adrienn által középranda dekorációs elemmé átalakított tanulóhegedűt. Merthogy Edvin Martonnál (született Csúri Lajos) természetesen előbb többszörösen szóba, majd aztán elő is kerül a művész legendás Stradivarija, vagyis „Stradivarija”: ez az „ikonikus műtárgy”, amely ki van rakva a „brunáji” hercegnőtől származó gyémántokkal. S így aztán, miközben a műtárgy- és műkincs-kereskedelem fő kérdése (és sokszor: feszélyező fő problémája) tudhatólag az eredetiség, a műsor önként nyakig belemá-

szik abba a bulvárkonfabulációba, amely a Sassoon-frizurás hegedűs hazai és nemzetközi PR-jának talpköve. (Lásd e témához még a régi, a valódi Origóból Rovó Attila 2013-as cikkét: *Edvin Marton hárommillió dolláros titka nyomában.*)

Amit epizódról epizódra megkapunk celebben és celebereklyében, azt másként is a deficit rovatába számíthatjuk. Az így elvesztegetett percekkel vész el ugyanis szinte menthetetlenül a mégoly felületes ismeretterjesztés esélye: a kortárs műtárgyakkal kapcsolatban csakúgy, mint a műtárgyak restaurálási technikáinak témáját illetően. Vagyis amikor az egyik adásban a műsorvezetők kezei közé és a nézők tekintete elé kerül egy Cs. Németh Miklós-festmény, akkor még véletlenül sem tudunk meg semmi fontosat a festőről, leszámítva annak jelzését, hogy a néhány éve elhunyt.

Ehelyett döntően az a folytatólagos alkudozási játék tölti ki a műsoridő celebeken túl fennmaradó perceit, amely az adományszaporítás célját szolgálja, s amely jó esetben valóban megfelelnetne a tévés szórakoztatás műsorkészítői és -fogyasztói alapkívánalmainak is. Csakhogy ez a visszatérő szekvencia majd mindig kimódoltan, nyögvenyelősen és őszintétlenül zajlik: részint a kitalálatlanság okán, részint mivel túlságosan nyilvánvaló a billegés az eladók, vagyis a mű-

sorvezetők szerepjátszásának meg a vevők arculatvédő törekvésének mezsgyéjén. Mert hát tekintsük bár játékos fikciónak vagy valóságos alkupillanatnak, roppant nehéz nem kiábrándítónak ítélni, ha a jelzetten dúsgazdag vevővel szemben ezekkel a szavakkal mond le nagyobb árigényéről az eladó: „Tudom, ha az a húszezer a te zsebedben marad, akkor is a [rászoruló] gyerekekhez jut majd.” Hacsak úgy nem!

Ahogy a tematikában rejlő lehetőségeket, úgy a műsorvezetői páros kapacitását is nagyobbára kihasználatlanul hagyja az *Antik-hősök*. Pedig Szabó Kimmel Tamás és Megyesi Balázs kettőse első pillantásra legalábbis ígéretesnek és összeillőnek tetszik. A szakértőnek elhihetjük a közegismeretet és – valamelyest kevésbé – a tárgyismeretet is, s Megyes oldottsága is megfelelő. Míg Szabó Kimmel nemcsak arra képes, hogy természetes hanglejtéssel elmondja a bevezető és egyéb megírt szövegeket (ami színészeink körében sem feltétlenül alapértelmezett készség), de az érdeklődése és a motiváltsága is őszintének hat. Mi tagadás, voltképpen még akkor is, amikor dedikált ollót vesz át Zsidró Tamástól.